

Мотиваційно зв'язані слова у розмовній лексиці (на матеріалі української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст..)

Савчук Н.М.

У статті розглянуто стилістичні функції мотиваційно зв'язаних слів розмовної лексики на матеріалі сучасної української художньої літератури. З'ясовано, що розмовна лексика у складі мотиваційних зчеплень виконує інформативно-текстотвірну функцію.

Ключові слова: мотивація, мотиваційно зв'язані слова, мотиваційний блок, мотиваційні зчеплення, розмовна лексика.

Лінгвістичний аналіз мотиваційних відношень подано у працях А.Д. Аділової, О.І. Блінової, М.М. Гінатуліна, М.Д. Голева, П.А. Катишева, Т.Р. Кияка, О.О.Селіванової, І.С. Улуханова та ін. Актуальними є такі проблеми: типологія мотиваційних відношень, типологія і функціонування мотиваційних ознак, зв'язок мотивації з категоріями семантики, фоносемантики, словотвору, опис мотиваційних зв'язків лексики різних тематичних груп та функціональних сфер, функції мотиваційно зв'язаних слів у різностильових текстах та ін.

Зокрема, мотиваційно зв'язані слова досліджують у різних функціональних сферах (розмовне діалектне мовлення, публіцистика, художній стиль). Цій проблемі приділено увагу у працях О.Й. Блінової, М.Д. Голева, Л.В. Дубіної, О.В. Найден, В.Г.Наумова, М.Н. Янценецької та ін. В українському мовознавстві у межах теорії мотивації таких досліджень немає (у деяких розвідках мотиваційно зв'язані слова розглядаються під іншим кутом зору (М.І. Голянич (внутрішня форма слова і художній текст), О.О.Селіванова (ономасіологічна зв'язність) та ін.). Саме тому актуальною є досліджувана у пропонованій статті проблема функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому дискурсі. Українська художня література ХХ-ХХІ ст. (і проза, і поезія) фіксує динамічні процеси у мовленні, що потребує спеціального лінгвістичного аналізу, зокрема в аспекті теорії мотивації.

Мета статті: аналіз стилістичних функцій мотиваційно зв'язаних слів розмовної лексики на матеріалі сучасної української художньої літератури. У лінгвостилістиці існує поняття шкали експресивності, нулем якої вважається нейтральна загальноживана лексика, на відміну від книжної (підвищена експресія) та розмовної (знижена експресія) [4, с.342]. Крім того, поняття підвищена експресія та знижена експресія, зазвичай, містять емоційно-оцінний компонент за ознакою *позитивний – негативний*.

Розмовна лексика у деяких своїх різновидах (діалектизми, просторіччя, жаргон) виходить за межі літературної мови, хоч загалом розмовні слова є нормативними, вони тільки надають висловлюванню розмовних рис. Так, М. М. Кожина за “ступенем літературності” лексику усно-розмовного мовлення поділяє на два підгрупи: лексика власне розмовна (слова, що, залишаючись літературними, надають мовленню розмовного характеру); просторічна лексика (стоїть на межі літературного вжитку або взагалі виходить за межі літературної норми, тобто негрубе просторіччя та грубо-просторічна лексика й власне вульгаризми [3, с.119-130]. Безумовно, чіткої межі між цими групами немає.

У пропонованому дослідженні нами проаналізовано функції МЗС, які належать до розмовної лексики таких груп, як діалектизми, жаргонізми та просторіччя.

Діалектизми. У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. нами зафіксовано діалектні лексеми також і в складі мотиваційних зчеплень, щоправда у невеликій кількості.

У прозових текстах діалектні лексеми виконують інформативно-текстотвірну функцію, напр.: “Два *трембітачі* зі Сторонця – Путилова ходили горбами, з верха на верх, *трембітаючи* на ближні й дальні околиці, сповіщаючи про горе.” (Матіос, 2009, с. 175); “Боже, колись якийсь прибитий у голову ідіот запровадив на цих горбах обов’язкові гульки з *трембітами*, вигадавши, що *трембітати* можна від радості. Але *трембіта* ніколи не грала веселої: вона призначена винятково для смутку. Вона ніколи не мала

радісного голосу, як не мала лету і моя ластів'яна душа, що перебігла нараз у тіло сторонецької *трембіти*, ридаючи моїми безмовними словами до зеленого світу, що тішився і плакав водночас, не знаючи і не чуючи моєї останньої туги за ним. Я рвалася з *трембіти* на волю, на спалені сонцем верхи, догукуючись чогось загубленого.” (Матіос, 2009, с. 175). Мотиваційно зв'язані лексеми *трембіта* – *трембітач* – *трембітати* – *трембітаючи* використано з метою інтенсифікації змісту висловлювання, зокрема акцентується увага на негативно-емоційному компоненті значення (ефект трагічного), адже звуки трембіти супроводжують печальні події. Жителі Західної України, безумовно, це знають, а от для інших регіонів ця інформація є здебільшого новою, тому кореневий (лексичний повтор) у даному разі – вдалий прийом підсилення впливу інформації на читача.

Мотиваційне зчеплення *дримбар* – *дримба* вжите з інформативною метою (зображення місцевих реалій): “Цвичковий інструмент купували то для шкіл, то для сільських клубів, де по неділях збирали так звані ансамблі *дримбарів* і пиляли на *дримбах*, як на цимбалах.” (Матіос, 2007, с. 37).

У поетичному тексті діалектизми у складі МЗС також виконують інформативно-текстотвірні функції з яскраво вираженим емоційно-оцінним відтінком. Напр.: діалектні лексеми *піє*, *півун*, контактено актуалізовані щодо літературної лексеми *півень*, акцентують увагу на негативно-печальних ознаках дійсності (так само ефект трагічного): “Знову тиша упала на темні поля, / Сплять солдати рядочком, неначе убиті... / Тільки знову крізь ніч *півень піє* здаля, / Ніби вперше співає у зоні ... у світі.” (Сом, 2007, с. 89); ”То ж не *півень* – *півун* / То сльоза, а не сміх. / То душа селянина із рути – отрути / Голос пробує свій.” (Сом, 2007, с. 90).

МЗС з діалектизмами у складі виконують у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. як інформативно-текстотвірну (інтенсифікація, відтворення місцевого колориту), так і експресивну функції (епітети, образні порівняння, ефект трагічного, інтимізація).

Жаргонізми. У складі мотиваційних зчеплень жаргонізми в українській художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. використовують у поодиноких випадках. Нами зафіксовано такі МЗС у постмодерністській прозі Любка Дереша, причому ці жаргонні лексеми функціонують переважно у мовленні жителів Західної України. Безумовно, це не територіальний діалект у традиційному сприйманні діалекту як говіркового мовлення, а швидше територіальний соціальний діалект: “Даний ареал заселений гібридними видами: *гоннік-рагуль*, *гон* „Прикарпатський”, *гоннікобик*. Навіть можна натрапити на рідкісного *гон-лох-штріх-бика* – воістину жалюгідне видовище! Автохтонні *гонніки* віддають перевагу спорткостюмам. *Гонів* виродженої крові можна розпізнати по светрові, недбало заправленому у спортивні штани.” (Дереш, 2009, с. 51). Цей приклад ілюструє реалізацію інформативно-текстотвірної функції з легким відтінком іронії, навіть сарказму. Негативним явищем сьогодення є захоплення наркотиками різного типу. Там теж існує свій жаргон. Тексти містять приклади МЗС з твірним словом *курити*, які виконують функцію динамізації та інтенсифікації повідомлюваної інформації: “ - Ходімо до тебе, *покуримо* ше. Він знову кивнув. Божевільнішої думки чути йому ще не доводилось. Поверталися вони вже без сміху. Банзаю було страшно. Причому не просто так, від *накуру*, а всерйоз.” (Дереш, 2009, с. 98-99).

Цікавим є приклад цієї самої тематики: “Просто коли я роблю *укол*, я випорскую кров зі шприца на підлогу... Раз я спустився в підвал, думав, там буде круто *вколотись*, – його лице враз стало наляканим.” (Дереш, 2007, с.105). Якщо медики кажуть *зробити укол*, *вколоти*, то наркомани, зазвичай, *вколотися*.

Просторіччя. В окремих контекстах фіксуємо розмовно-просторічні лексеми у складі мотиваційних зчеплень: “Орест проминув перехрестя і пошукав очима *таксі*. Але там, де завжди стояло дві-три машини “приватників”, чомусь було незвично порожньо. І лише групка розігрітих алкоголем підлітків також голосно обурювалася відсутністю “*таксішок*.””

(Пантюк, 2007, с. 140); “Ось просто ти виходиш із додому і маєш кудись доїхати, і ось береш собі *таксівку*. І що найпарадоксальніше – платиш в кінці подорожі *таксисту* бабки – раніше я не знав, що так теж можна, вона мені показала першою.” (Жадан, 2007, с. 127); “Ніколи на *великові* не їздив. Ріс, знаєте, у селі, поза статками, де там *велосипеду* взятися, хіба що листоношу на ньому влітку побачиш, а він до свого транспорту не підпускав.” (Гужва, 2010, с. 11). Атракція літературного та розмовного у даному разі дає ефект репрезентування специфіки комунікативної ситуації, вочевидь зображення неформального, неофіційного спілкування, якому притаманні саме такі лексеми.

Фіксуємо приклад МЗС із базовим смисловим компонентом – розмовно-просторічним словом *братва*, які автором мотивуються згідно з певними морально-світоглядними позиціями: “Та нехай. Нам по – своєму йти, / Солов’ями свистіти, да раз – два. / Ще з *братви* можуть статись *брати*, / А найбільше й хотілося *братства*.” (Вольвач, 2002, с. 70). Лексема *братва* активно функціонувала у розмовному мовленні кінця ХХ ст. на позначення неформального (часто злочинного) угруповання, яке контролювало ситуацію у тій чи тій сфері (торгівля, виробництво та ін.). МЗС у цьому контексті виконують інформативно-текстові функції **контрасту** на основі протиставлення позитивне-негативне: *брат, братство – братва*.

Отже, мотиваційно зв’язані слова, актуалізовані у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст., виконують певні комунікативні функції (інформативно-текстові та експресивно-стилетвірні). Домінування того чи того типу функцій визначається стилістичною диференціацією лексем. У всіх випадках фіксуємо обов’язкове виконання МЗС інформативно-текстові функцій, реалізація експресивності – ситуативна. Ненормативна лексика (жаргонізми, просторіччя) у складі мотиваційних зчеплень виконує інформативно-текстові функції, акцентуючи увагу читача на специфіці сучасної субкультури.

Література

1. Кожина М. Н. Стилистика русского языка: [учеб. пособ. для пед. ин-тов по спец. № 2101 “Русский язык и литература”] / Маргарита Николаевна Кожина. – М.: Просвещение, 1993. – 222 с.
2. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под. ред. Л.Ю.Иванова, А.П.Сковородникова, Е.Н.Ширяева. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 840с.

Джерела фактичного матеріалу

1. Вольвач, П. Південний Схід : поезії / Павло Вольвач. – Львів : Кальварія, 2002. – 188 с.
2. Гужва, В. Спроба жити : повісті, роман / Валерій Гужва. – К. : Ярославів Вал, 2010. – 512 с.
3. Дереш Л. Культ : роман / Любко Дереш ; худож.-оформлювач І. В. Осіпов. – Х. : Фоліо, 2009. – 219 с.
4. Дереш, Л. Поклоніння ящірці : як нищити ангелів : роман / Любко Дереш. – Х. : Фоліо, 2007. – 189 с.
5. Жадан, С. В. Капітал / С. В. Жадан. – Х. : Фоліо, 2007. – 797 с.
6. Матіос, М. Жіночий аркан у саду нетерпіння / Марія Матіос. – Львів : Піраміда, 2007. – 308 с.
7. Матіос, М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів : Піраміда, 2007. – 188 с.
8. Матіос, М. Чотири пори життя / Марія Матіос. – Львів : Піраміда, 2009. – 264 с.
9. Пантюк, С. Сім днів і вузол смерті : роман, новели / Сергій Пантюк. – К. : Видавництво Сергія Пантюка, 2007. – 288 с.
10. Сом, М. Д. Передай кодолу! : вірші, пісні, жарти, епітафії та придибенції / М. Д. Сом ; передм. О. І. Жолдака. – К. : Укр. письменник, 2007. – 286 с.

